

УДК 159.9.07

ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІВ МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ІЗ РІЗНОЮ ПРОФЕСІЙНОЮ СПРЯМОВАНІСТЮ

Сазонова О.В., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри психології

Львівський національний університет імені Івана Франка

Бабій Д.Б., студентка
кафедри психології

Львівський національний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено емпіричному дослідженню особливостей стилів мислення старшокласників. Особливу увагу звернено на зв'язок професійної орієнтації зі стилями мислення особистості, спрямованістю діяльності та мотивами вибору професії.

Ключові слова: *стиль мислення, професійна спрямованість, спрямованість діяльності особистості, мотив вибору професії, старшокласники.*

Статья посвящена эмпирическому исследованию особенностей стилей мышления старшеклассников. Особое внимание обращено на связь профессиональной ориентации со стилями мышления личности, направленностью деятельности и мотивами выбора профессии.

Ключевые слова: *стиль мышления, профессиональная направленность, направленность деятельности личности, мотив выбора профессии, старшеклассники.*

Sazonova O.V., Babiy D.B. FEATURES OF THE THINKING STYLES OF SENIOR PUPILS WITH DIFFERENT PROFESSIONAL ORIENTATION

The article is devoted to an empirical study of the peculiarities of the thinking styles of high school students. Particular attention is drawn to the relationship of professional orientation with the styles of thinking of the individual, the direction of activity and the motives for choosing a profession.

Key words: *style of thinking, professional orientation, direction of the personality, motive for choosing a profession, high school students.*

Постановка проблеми. Професійне становлення фахівця розпочинається на етапі професійної орієнтації. Саме в цей період старшокласники обирають професійний шлях згідно із власними здібностями, інтересами, життєвими цілями та вподобаннями.

Однією з найважливіших умов професійного становлення особистості є сформованість її активного та зацікавленого ставлення до всього нового, що з'являється у сучасній науці та суспільстві. Знання, які засвоює людина у процесі професійного розвитку, лише тоді реально регулюють її практичні дії, коли вони стають невід'ємною частиною її власного мислення, переконанням, що емоційно пережите та практично апробоване. Отже, без розкриття механізмів реального функціонування розумових процесів особистості на етапі професійної орієнтації та самоідентифікації неможливо раціонально вирішити питання успішності подальшого опанування обраної професії.

Як показав огляд психологічних джерел, на сьогодні проблема ролі особливостей мислення на різних етапах становлення фахівця ще недостатньо висвітлена у науковій літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибір професійної сфери та професійне самовизначення – це одне з головних і найважливіших рішень у житті, основа самоствердження людини в суспільстві. На важливість дослідження професійних орієнтацій вказують роботи багатьох психологів та педагогів: М.Д. Левітова, І.Н. Шпільрейна, С.Г. Геллерштейна, К.М. Гуревича, Є.О. Климова, К.К. Платонова, Є.О. Мільєряна, Б.О. Федоришина, С.Я. Карпіловської, В.В. Синявського, О.М. Ткаченка, О.О. Яцишин та багатьох інших [2,3].

Питання про психологічні аспекти професійної діяльності описані в роботах Є.О. Климова, К.К. Платонова, В.Д. Шадрікова та ін.

Дослідженнями авторів у цьому напрямі вже встановлено, що будь-яка професійна діяльність має дві сторони: об'єктивну і суб'єктивну. Об'єктивна сторона професійної діяльності – це склад трудової діяльності, який не залежить від конкретної людини і складається із професійних завдань, дій, умов та операцій, виконання яких приводить до професійного результату. Але кожна професійна діяльність має і суб'єктивний компонент, оскільки вона виконується кон-

кретною людиною. Тому першочерговою умовою отримання професійного результату є відповідні психологічні характеристики виконавця. Відтак для ефективного виконання професійної діяльності важливими є такі якості, як спрямованість особистості, мотиви й установки людини, професійні прагнення, професійна свідомість, професійний тип мислення тощо.

Існують різні варіанти визначення поняття «вибір професії». Однак усі вони стверджують, що професійне самовизначення являє собою вибір, який здійснюється у результаті аналізу внутрішніх ресурсів суб'єкта й співвіднесення їх із вимогами професії. Теоретичний аналіз літератури дозволяє зробити припущення, що немає єдиного погляду на те, як формується вибір професії і які психологічні фактори впливають на цей процес.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити особливості стилів мислення старшокласників із різною професійною спрямованістю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилося у 10-х і 11-х класах загальноосвітньої школи, серед яких 33 хлопці і 27 дівчат. Серед досліджуваних 10-го класу було 25 хлопців і 14 дівчат; серед досліджуваних 11-го класу було 8 хлопців і 13 дівчат.

Вік респондентів становив від 15 до 18 років, тобто всі досліджувані перебувають у *юнацькому віці* – періоді завершення фізичного і психічного дозрівання, соціальної готовності до суспільно корисної продуктивної праці і громадянської відповідальності.

Для дослідження особливостей стилів мислення старшокласників із різною професійною спрямованістю були використано такі методики:

1. Методика «Стиль мислення» (О.А. Алексеев та Л.О. Громова).

2. Тест для визначення професійних типів особистості (Дж. Голланд).

3. Методика діагностики спрямованості особистості (Б. Басс).

4. Методика «Мотиви вибору професії».

Отримані результати та їх аналіз. Найбільш вираженим серед усіх респондентів виявився аналітичний стиль мислення (26%), потім – реалістичний (22%) і прагматичний (21%) стилі. Найменш вираженими є ідеалістичний (14%) і синтетичний (17%) стилі мислення.

Показники чоловічої частини респондентів практично не відрізняються від загальних, найбільші відмінності полягали в тому, що синтетичний стиль мислення виражений більше на 6%, а ідеалістичний стиль – менше на 4%.

Щодо жіночої частини респондентів, то відмінність між загальними показниками і показниками чоловічої статі в тому, що синтетичний стиль виражений найменше, а ідеалістичний – навпаки, виражений більше.

Для дослідження професійних типів особистості була використана методика Дж. Голланда. У середньому найпріоритетнішим професійним типом особистості виявився артистичний (61,2%), потім підприємливий (56,5%), далі конвенційний тип (54,7%), інтелектуальний (50,5%), соціальний (49,2%) і найменш пріоритетний – реалістичний професійний тип особистості (31,8%).

У хлопців більше виражені реалістичний та підприємливий професійні типи особистості; у дівчат – інтелектуальний, соціальний та артистичний типи. Майже однакові середні показники за конвенційним професійним типом, тобто він притаманний і хлопцям, і дівчатам на однаковому рівні. (Рис. 1).

Провівши дослідження за методикою діагностики спрямованості особистості Б. Басса, можна виділити три групи з різ-

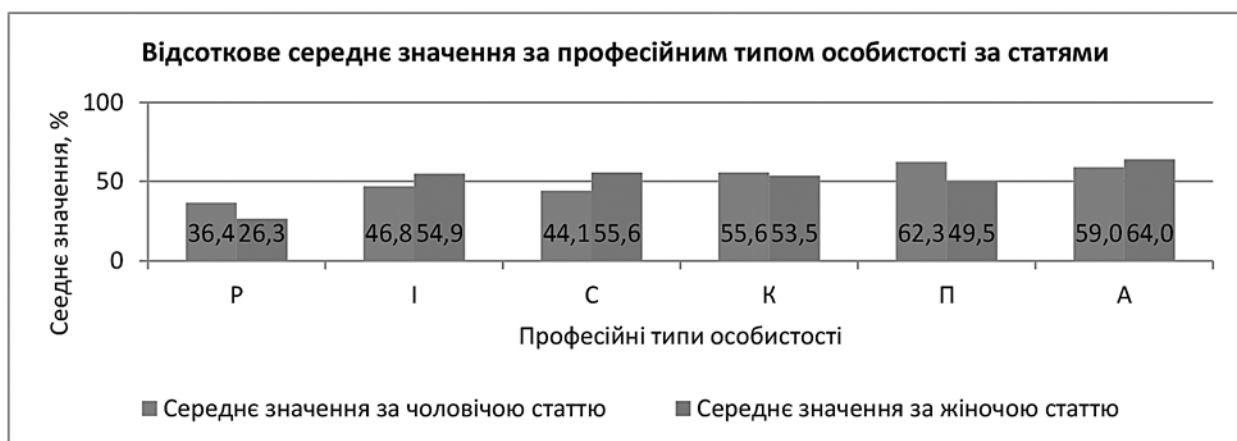

Рис. 1. Відсоткове середнє значення за професійним типом особистості за статтями

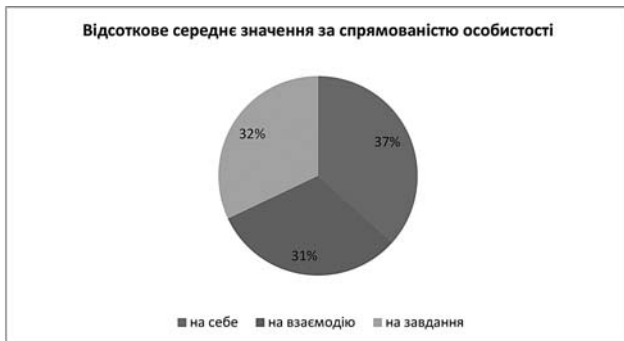

Рис. 2. Відсоткове середнє значення за спрямованістю особистості

ною спрямованістю: на себе, на взаємодію і на завдання. На Рис. 2 зображено їх відсоткове співвідношення в досліджуваній групі.

Як видно з діаграми, найбільше респонденти спрямовані в діяльності на себе (37%) і найменше – на взаємодію (31%).

Для респондентів чоловічої статі характерні незначні відмінності від загальних результатів, зокрема спрямованість на завдання виражена більше, на взаємодію – менше. У респондентів жіночої статі відмінності від загальних результатів і результатів за чоловічою статтю полягають лише у більшій вираженості спрямованості на взаємодію і дещо меншій вираженості – на завдання.

Тобто можна побачити, що загалом спрямованість особистості розподілена досить рівномірно, проте найбільш вираженою є спрямованість на себе як серед усіх респондентів, так і за статями. Відмінності між результатами хлопців і дівчат лише в тому, що у хлопців більш виражена орієнтація на завдання, а у дівчат – на взаємодію, проте ці відмінності незначні.

Для дослідження мотивації вибору професії була використана методика «Мотиви вибору професії». У середньому найпріоритетнішими мотивами вибору професії є акізитивні мотиви (90,7%), далі – праксичні (88,3%), потім – самоактуалістичні (87,3%). Найменш пріоритетними є такі мотиви вибору професії, як пугнічні (57,9%) і романтичні (60,6%) (Рис. 3).

Відмінності результатів чоловічої і жіночої статі полягають у тому, що у хлопців переважають романтичні, праксичні, глоричні, пугнічні та утилітарні мотиви; а у дівчат – самоактуалістичні, креативні, гностичні, естетичні, комунікативні, акізитивні, гедоністичні. Альтруїстичні мотиви вибору професії були майже однакові за показниками.

Отже, під час аналізу описової статистики було виявлено, що найбільш притаманним стилем мислення для респондентів є аналітичний стиль мислення, а найменш – ідеалістичний. Щодо професійних типів особистості, то найпріоритетнішим виявився артистичний тип, а найменш пріоритетним – реалістичний тип професійної орієнтації. Більшість досліджуваних старшокласників має спрямованість особистості на себе. Важливими компонентами професійної орієнтації є також мотиви вибору професії, і переважають такі мотиви, як акізитивні, праксичні, самоактуалістичні, а найменш вираженими є глоричні та романтичні мотиви.

Згідно з результатами кластерного аналізу можна виділити 3 основні групи досліджуваних:

– учні, у яких переважає соціальний і артистичний професійні типи особистості, але найменш виражений реалістичний тип (умовно цю групу можна назвати «Артисти»);

Рис. 3. Відсоткове середнє значення за мотивами вибору професії

– учні, у яких переважає реалістичний та підприємливий професійні типи особистості, але найменш виражені інтелектуальний, соціальний та артистичний типи («Підприємці»);

– учні, у яких переважає інтелектуальний професійний тип особистості, але найменш виражений підприємливий тип («Інтелектуали»).

«Артистами» є 30% усіх респондентів (18 учнів), з них 10% – це хлопці (6 учнів) і 20% – дівчата (12 учнів).

«Інтелектуали» зайняли майже 27% (16 учнів), з них хлопці – 10% (6 учнів) і дівчат – майже 17% (10 учнів).

«Підприємців» є найбільше – приблизно 43% (26 учнів), з них 35% – це хлопці (21 учень) і лише близько 8% – дівчата (5 учнів).

Можемо побачити, що у групах «Артисти» й «Інтелектуали» за кількістю більше дівчат, лише у групі «Підприємці» у хлопців спостерігається значна кількісна перевага.

На основі результатів кластерного аналізу було зроблено порівняльний тест за Шеффе. Результати аналізу показали, що існують статистично значущі відмінності між досліджуваними групами. Відмінності за стилями мислення відображені на Рис. 4.

Можемо прослідкувати, що існує відмінність між виділеними раніше групами за шкалою «аналітичний стиль мислення»: найбільш характерний аналітичний стиль мислення «Інтелектуалам», найменше – «Артистам». «Підприємці» займають проміжну позицію між двома іншими групами.

Можемо спостерігати, що найбільше синтетичний стиль мислення характерний «Під-

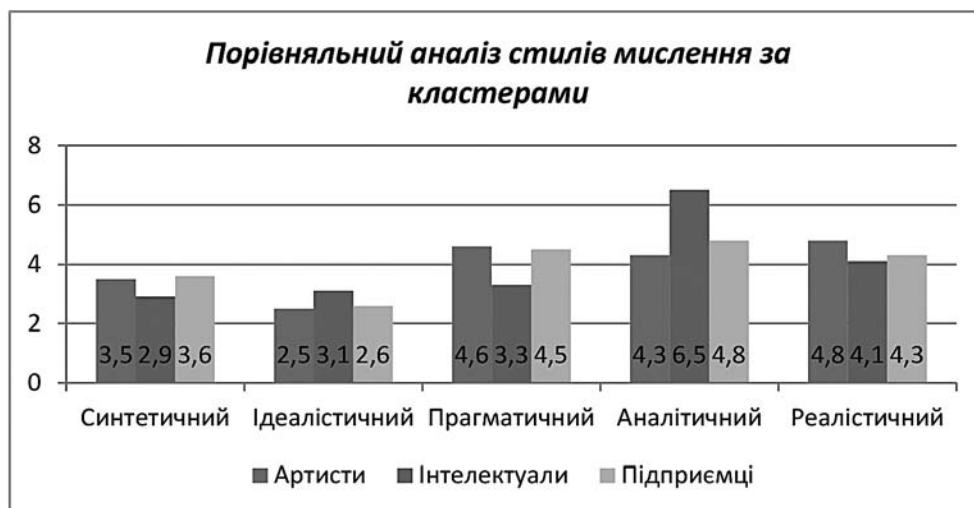

Рис. 4. Порівняльний аналіз стилів мислення за кластерами

Рис. 5. Порівняльний аналіз спрямованості на взаємодію і на завдання за кластерами

приємцям», найменше – «Інтелектуалам». «Артисти» займають середню позицію, проте їхні крайні показники мають дуже широкий діапазон.

Щодо *ідеалістичного стилю мислення*, то можемо побачити, що «Інтелектуалам» він є притаманним найбільше, а «Артисти» і «Підприємці» майже на однаковому, нижчому щодо «Інтелектуалів», рівні, але показники за всіма трьома групами досить низькі, що означає, що ідеалістичний стиль мислення є мало характерним для досліджуваних старшокласників.

Бачимо відмінності за *прагматичним стилем мислення*. Найменше він є притаманним «Інтелектуалам», найбільше – «Артистам». «Підприємці» за своїми показниками близькі до «Артистів», але в останніх ширший діапазон крайніх значень.

Відмінності за *реалістичним стилем мислення* майже незначні, проте видно тенденцію до вищого рівня в «Артистів», а в «Інтелектуалів», навпаки, найнижчий рівень вираженості реалістичного стилю мислення. «Підприємці» займають середню позицію, проте близькі до «Інтелектуалів».

На Рис. 5 можемо бачити відмінність між групами за спрямованістю особистості на взаємодію. «Артисти» є найбільш орієнтованими на взаємодію, а от «Інтелектуали» – найменше. «Підприємці» також мають досить високу орієнтацію на взаємодію.

За спрямованістю на завдання переважають «Інтелектуали». «Артисти» – найменш орієнтовані на завдання. «Підприємці» мають низькі показники спрямованості на завдання, вони близькі до «Артистів».

За спрямованістю на себе відмінностей між групами не виявлено.

Відмінності за мотивами вибору професії зображено на Рис. 6.

Значні відмінності між групами спостерігаються за комунікативними мотивами вибору професії. «Артистам» найбільше притаманні комунікативні мотиви, «Інтелектуалам» – найменше. «Підприємці» перебувають посередині між двома групами, що схоже на відмінності між групами за спрямованістю особистості на взаємодію.

«Артисти» і «Підприємці» надто потребують самоствердження і визнання, а от «Інтелектуали» мають досить низький рівень глоричної мотивації.

Відмінності у групах за пугнічними мотивами полягають у тому, що найбільше вони проявляються в «Артистів», тобто вони найбільш азартні, прагнуть боротьби і подолання небезпеки. «Інтелектуали» і «Підприємці» не мають настільки виражених пугнічних мотивів, тобто для них не є такими важливими відчуття змагання, вони несхильні до ризику.

Відмінності за акізитивними мотивами у групах виявляються таким чином. «Інтелектуали» мають досить низькі показники акізитивних мотивів, тобто з усіх груп вони найменше зацікавлені саме в матеріальній стороні роботи, винагороді. А от у «Артистів» та «Підприємців» інтерес до накопичення матеріальних цінностей відображається у високих показниках акізитивних мотивів вибору професії.

За методом «кам'яного насипу» на основі власних значень було виділено 7 факторів у групі досліджуваних як для усіх респондентів, так і для кожного кластера окремо. Отже, було побудовано 7-факторну модель, яка пояснює 68,27% від загальної дисперсії

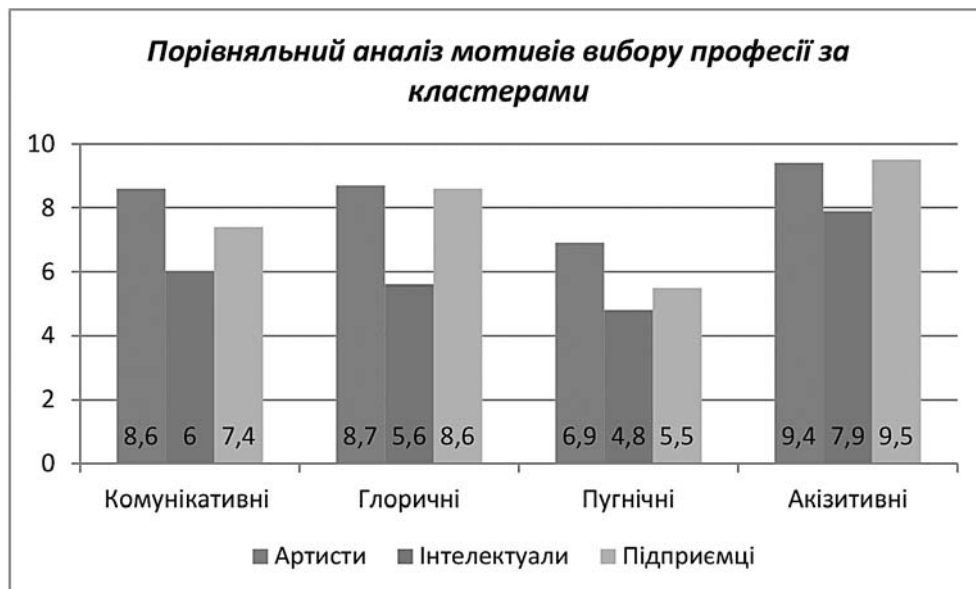

Рис. 6. Порівняльний аналіз мотивів вибору професії за кластерами

даних. Решта дисперсій зумовлена випадковими впливами, які у цій моделі не розглядаються. Факторні навантаження представлено у Таблиці 1.

I фактор «Підприємливий професійний тип особистості» характеризує зв'язок підприємливого професійного типу особистості зі спрямованістю особистості на себе на противагу спрямованості на завдання і такими мотивами вибору професії: глоричними, акізитивними, гедоністичними, утилітарними.

II фактор «Мотиви вибору професії» характеризує зв'язок мотивацій вибору професії, зокрема таких мотивів, як самоактуалістичні, креативні, гностичні, романтичні, естетичні, праксичні і пугнічні.

III фактор «Інтелектуальний професійний тип особистості» характеризує зв'язок інтелектуального професійного типу особистості з низьким рівнем синтетичного мислення, а також як протилежність підприємливого професійному типу особистості.

IV фактор «Спрямованість особистості на взаємодію» характеризує зв'язок спрямованості особистості на взаємодію з альтруїстичними і комунікативними мотивами вибору професії та низькою спрямованістю особистості на себе.

V фактор «Артистичний професійний тип особистості» характеризує зв'язок артистичного професійного типу особистості та реалістичного стилю мислення на протива-

Таблиця 1

Факторні навантаження для досліджуваної групи (при $p > 0,50$)

Фактори	Шкали	Факторні навантаження	Відсоток від загальної дисперсії
Фактор 1 «Підприємливий професійний тип особистості»	Інтелектуальний професійний тип особистості	-0,54772	17,33%
	Підприємливий професійний тип особистості	0,65065	
	Спрямованість на себе	0,52377	
	Спрямованість на завдання	-0,64186	
	Глоричні мотиви вибору професії	0,75878	
	Акізитивні мотиви вибору професії	0,84804	
	Гедоністичні мотиви вибору професії	0,82071	
	Утилітарні мотиви вибору професії	0,70889	
Фактор 2 «Мотиви вибору професії»	Самоактуалістичні мотиви вибору професії	0,67872	13,22%
	Креативні мотиви вибору професії	0,56843	
	Гностичні мотиви вибору професії	0,61929	
	Романтичні мотиви вибору професії	0,71493	
	Естетичні мотиви вибору професії	0,63843	
	Праксичні мотиви вибору професії	0,73485	
	Пугнічні мотиви вибору професії	0,64	
Фактор 3 «Інтелектуальний професійний тип особистості»	Інтелектуальний професійний тип особистості	0,59661	7,13%
	Підприємливий професійний тип особистості	-0,50988	
	Синтетичний стиль мислення	-0,7917	
Фактор 4 «Спрямованість особистості на взаємодію»	Спрямованість на себе	-0,56049	8,99%
	Спрямованість на взаємодію	0,85687	
	Альтруїстичні мотиви вибору професії	0,64161	
	Комунікативні мотиви вибору професії	0,51844	
Фактор 5 «Артистичний професійний тип особистості»	Реалістичний професійний тип особистості	-0,50801	7,7%
	Артистичний професійний тип особистості	0,81515	
	Аналітичний стиль мислення	-0,62034	
	Реалістичний стиль мислення	0,58881	
Фактор 6 «Конвенційний професійний тип особистості»	Конвенційний професійний тип особистості	-0,74294	6,63%
	Прагматичний стиль мислення	0,69777	
Фактор 7 «Соціальний професійний тип особистості»	Соціальний професійний тип особистості	0,8182	7,23%
	Стать	0,64829	

гу аналітичному стилю мислення, а також протилежність артистичного і реалістичного професійних типів особистості.

VI фактор «Конвенційний професійний тип особистості» характеризує зворотній зв'язок конвенційного професійного типу особистості та прагматичного стилю мислення.

VII фактор «Соціальний професійний тип особистості» характеризує зв'язок жіночої статі із соціальним професійним типом спрямованості.

Отже, факторний аналіз дозволяє зробити висновок про зв'язок між інтелектуальним професійним типом особистості і синтетичним стилем мислення; артистичним професійним типом особистості і реалістичним стилем мислення на противагу аналітичному стилю мислення; конвенційним професійним типом і прагматичним стилем мислення.

Висновки із проведеного дослідження. У розподілі професійних типів особистості на кластери було виокремлено три групи досліджуваних: «Артисти» (до яких належать соціальний і артистичний типи професійної особистості), «Інтелектуали» (інтелектуальний професійний тип), яких кількісно найменше серед досліджуваних, і «Підприємці» (реалістичний і підприємливий професійні типи), яких серед учнів виявилась найбільша кількість.

Для «Артистів» найбільш притаманні прагматичний і артистичний стилі мислення; для «Інтелектуалів» – аналітичний та ідеалістичний стилі; а для «Підприємців» найбільш характерним виявився синтетичний стиль, хоча відмінність від інших груп за синтетичним стилем дуже невелика.

Для «Артистів» характерний низький рівень аналітичного стилю мислення, тобто під час вирішення проблем вони опираються на нераціональні методи роботи, охоче працюють із безпосередніми фактами, дещо схильні до комбінування різних методів роботи. Разом із цим в «Артистів» виражена спрямованість особистості на взаємодію, тобто вони схильні до колективної праці. Але для них нецікаво вирішувати ділові проблеми. Судячи з мотивації вибору професії, «Артисти» зацікавлені у спілкуванні, але не просто слухати когось, а обмінюватися інформацією, ділитися думками; вони хочуть самоствердитися, хочуть визнання і слави, а також матеріальної винагороди; а в процесі своєї діяльності схильні до боротьби, змагання, вони азартні.

Для «Інтелектуалів» характерний добре розвинутий аналітичний стиль мислення, тобто «Інтелектуали» схильні до логічного, ретельного розв'язку проблем, сприйма-

ють світ раціональним та впорядкованим. Вони найбільш орієнтовані на завдання, а от спрямованість на взаємодію майже не розвинена, тобто вони прагнуть виконати роботу якнайкраще, співпраця для них характерна на діловому рівні. На рівні мотивації вибору діяльності «Інтелектуали» протилежні «Артистам», адже вони не схильні ні до підтримання комунікацій, ні до змагань і азарту; вони не акцентують увагу на матеріальному результаті праці і слава та визнання для такої не є важливими.

«Підприємці» у стилі мислення подібні до «Артистів», аналітичний стиль у них виражений на середньому рівні; звісно, певна раціональність їм характерна, але вони схильні працювати з «реальним», а також часто спираються на особистий досвід. Щодо спрямованості особистості, то у «Підприємців» немає яскраво вираженої орієнтації, проте найбільше вони схильні до спрямованості на взаємодію; такі особи прагнуть спільної діяльності, підтримки стосунків з іншими, водночас вони орієнтовані і на винагороду за свою роботу. Щодо «Артистів» й «Інтелектуалів» «Підприємці» не мають яскраво виражених відмінностей у мотивації вибору професії; ставлення до самоствердження, слави і матеріальної винагороди у них майже нарівні з показниками «Артистів», тобто для «Підприємців» ці чинники є важливими у виборі діяльності. Комунікації їм також важливі, але не настільки, як «Артистам». А от азарт їм не притаманний, у цьому вони схожі з «Інтелектуалами». Загалом про «Підприємців» можна говорити як про гнучких людей, адже за порівняльного аналізу вони переважно займали проміжні позиції між «Інтелектуалами» й «Артистами».

Результати проведеного дослідження можуть мати багатоцільове використання у психолого-педагогічній практиці, оскільки поглиблюють знання щодо типів професійної орієнтації особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев А.А. Поймите меня правильно, или книга о том, как найти свой стиль мышления, эффективно использовать интеллектуальные ресурсы и обрести взаимопонимание с людьми / А.А. Алексеев, Л.А. Громова. – СПб. : Экономическая школа, 1993. – 352 с.
2. Карпіловська С.Я. Основи професіографії : [навчальний посібник] / С.Я. Карпіловська, Р.Й. Мітельман, В.В. Синівський, О.М. Ткаченко, Б.О. Федоршин, О.О. Яцишин. – К. : МАУП, 1997. – 148 с.
3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – Ростов н/Д., 1996. – 512 с.